

„Dlaczego?” – scenariusz zajęć dotyczących zjawiska handlu dziećmi. Propozycja dla pedagogów szkolnych szkół ponadpodstawowych

W artykule omówiono scenariusz programu profilaktycznego „Dlaczego?”, który został stworzony po to, by uruchamiając działania edukacyjne zapobiegać komercyjnemu wykorzystywaniu dzieci. Program jest przeznaczony dla pedagogów i realizowany powinien być wśród uczniów szkół ponadpodstawowych. Omawia najważniejsze elementy zjawiska handlu dziećmi, wyposaża młodzież w wiedzę dotyczącą czynników ryzyka bycia ofiarą osób handlujących ludźmi i umiejętności właściwego reagowania na trudne sytuacje.

W 2008 r. Mike Dottridge z UNICEF Innocenti Research Centre we Włoszech przeprowadził wywiad z grupą 31 dzieci, które były ofiarami handlu dziećmi w Europie. Dzieci zapytano, czy przed zdarzeniami, które doprowadziły do tego, że stały się ofiarami handlu, ktokolwiek rozmawiał z nimi na temat zagrożeń związanych z handlem dziećmi. Z udzielonych odpowiedzi wynikało, że informacje, które do nich dotarły nie były kompletne ani jasne i zawierały mity na temat tego zjawiska. Niektóre z dzieci-ofiar mówiły, że o tym, co może być dla nich niebezpieczne, dowiedziały się dopiero na skutek własnych traumatycznych doświadczeń. Być może wcześniejsze dostarczenie dzieciom informacji o zagrożeniach pomogłoby ich uniknąć. Odpowiedzi udzielone autorowi badań przez dzieci zobowiązują nas do prowadzenia stałych i profesjonalnych oddziaływań profilaktycznych.

Program profilaktyczny „Dlaczego?” dotyczy tematyki komercyjnego wykorzystywania dzieci, w szczególności zjawiska handlu dziećmi. Jego celem jest umożliwienie prowadzenia działań profilaktycznych, któ-

rych celem będzie przekazanie młodzieży podstawowych wiadomości na temat zagrożeń związanych z tą problematyką. Jest rzeczą oczywistą, że zjawisko handlu dziećmi powinno być prezentowane młodzieży inaczej niż dorosłym. Podczas realizacji programu zadaniem realizatorów jest rozmawianie z młodymi ludźmi przede wszystkim o przyczynach handlu dziećmi. Zidentyfikowanie sytuacji ryzyka pozwala bowiem na zaplanowanie i uruchomienie odpowiednich działań prewencyjnych. Jako dorośli — pedagodzy, psycholodzy, edukatorzy — bierzemy na siebie odpowiedzialność za uruchomienie systemu pomocy i nie pozostawiamy młodzieży samej sobie w sytuacji zagrożenia.

W świetle przepisów polskiego prawa karnego handel dziećmi jest przestępstwem, a osoby zajmujące się tym procederem działają w ramach przestępczości

zorganizowanej. Jeśli podczas realizacji programu młodzież da nam, dorosłym, sygnał o takim zagrożeniu — powinniśmy jak najszybciej zwrócić się o wsparcie do służb oraz instytucji powołanych do zwalczania tego zjawiska w Polsce. Na szczególną uwagę zasługuje fakt, że grupa młodzieży, która w ramach pilotażu brała udział w programie, wskazała, iż jedną z wielu przyczyn, dla których dochodzi do kontaktu z osobą trudniącą się handlem, mogą być różnorodne problemy dzieci w relacji z rodzicami. Według raportów międzynarodowych handel dziećmi wyraźnie łączy się z nowymi zjawiskami społecznymi, np. z eurosieroctwem. Mam nadzieję, że prezentowany program przyczyni się do ograniczenia zagrożeń związanych ze zjawiskiem handlu dziećmi i stworzy szersze perspektywy pracy z młodzieżą.

Scenariusz programu

Wprowadzenie

Programu przeznaczony jest do realizacji m.in. przez pedagogów szkolnych w szkołach ponadpodstawowych (lub w innych grupach młodzieży w tej kategorii wiekowej) podczas następujących po sobie 2 godzin lekcyjnych. Doświadczony pedagog, znający grupę, z którą będzie przeprowadzał program, może sam decydować o przerwach w zajęciach. Rekomenduje się zrealizowanie całego programu nie pomijając żadnej z jego części.

Treści programu dotyczą zarówno ofiary komercyjnego wykorzystywania, jak i sprawców. Prowadzący rozmawia z młodzieżą na temat ich skojarzeń dotyczących tej tematyki. To pierwszy i ważny moment, w którym możemy stwierdzić, jaka jest wiedza i przekonania młodzieży na temat handlu dziećmi. Czasem jest to moment, w którym można dowiedzieć się od młodzieży,

jakie aspekty związane z handlem dziećmi mogą mieć miejsce lub już wydarzyły się w ich grupie lub w ich rejonie zamieszkania. Przykładowo grupa młodzieży z małej miejscowości dość szybko kojarzyła tę tematykę z migracjami ekonomicznymi do innych krajów oraz z osobami, które zaginęły po podjęciu decyzji o wyjeździe za granicę.

Prowadzący eksploruje także wiedzę i postawy młodzieży wobec przyczyn handlu dziećmi. Zadaje grupie pytanie: „Dlaczego dzieci zostają ofiarami handlu?”. Następnie odczytuje sześć możliwych odpowiedzi i prosi, by każdy z uczestników zajęć zagłosował na jedną z odpowiedzi, według niego najbardziej prawdopodobną. Odczytując odpowiedzi, jednocześnie informuje jakie mogą to być przyczyny. Możliwe odpowiedzi to:

- rodzice nie interesują się sprawami swoich dzieci;

- młodzież nie ma dobrych kontaktów z ludźmi (rodzina, przyjaciele);
- młodzież jest zbyt ufna;
- młodzież nie wie, gdzie i jak szukać pomocy w trudnych sytuacjach;
- młodzież lubi ryzykować;
- młodzież ta pochodzi z biednych rodzin.

W tej części zajęć bardzo ważne jest zwrócenie uwagi realizatora programu na zagrożenie stygmatyzacją uczniów wychowujących się w biednych rodzinach. Sugeruje się, by prowadzący zajęcia w odpowiednim momencie zaznaczył, że nie każda osoba pochodząca z biednej rodziny jest narażona na kontakt z patologicznymi zjawiskami.

UWAGA: Pod koniec całego programu realizator wraca do tego głosowania i pyta młodzież jeszcze raz o odpowiedź na pytanie: „Dlaczego dzieci zostają ofiarami handlu?”. Komentuje też, że rzadko spotyka się sytuację, gdy można jednoznacznie odpowiedzieć na to pytanie, używając tylko jednej z przedstawionych odpowiedzi.

Następnie młodzież tworzy portret przeciętnego nastolatka, podobnego do nich. Układając w grupie historię życia dziewczynki i chłopca, zastanawia się, jaki jest, co lubi, jakie ma relacje z rodzicami, rówieśnikami, o czym marzy. Ten portret posłuży do pokazania młodzieży, jak niewiele może różnić się typowy nastolatek od Pauliny — ofiary handlu dziećmi, której historię opowiada realizator zajęć. Jest to historia nieśmiałej, niepewnej siebie dziewczynki, która szybko nawiązała relację z pewnym chłopcem (Wojtkiem) i zdecydowała się wyjechać z nim na wakacje za granicę. Już podczas podróży okazało się, że bierze on udział w procederze handlu ludźmi, a Paulinę uwiódł i wykorzystał, by sprzedać ją za granicą do ciężkiej, niewolniczej pracy.

Młodzież pracuje nad historią Pauliny. Realizator zajęć prosi o zastanowienie się nad tym, co mogło **wcześniej** wskazywać na to, że Paulina zostanie sprzedana, czyli co

przed wyjazdem Pauliny świadczyło o tym, że grozi jej niebezpieczeństwo?

UWAGA: Przez cały program realizator dba o to, by odbarczać osoby pokrzywdzone (tutaj postać Pauliny) ze stygmatyzujących cech. Wyjaśnia także młodzieży, że nie ma takich cech, które powodują, że ktoś na pewno zostanie ofiarą handlu. Można znaleźć się w takiej sytuacji, jeśli wystąpią te czynniki, o których była mowa.

Historia dziewczynki służy także do tego, by wskazywać zarówno na oczekiwania Pauliny, jej nadzieje, przyczyny jej decyzji, jak i na zamiary sprawcy. Młodzi ludzie wspólnie szukają elementów, po których można było poznać prawdziwe intencje sprawcy. To moment, w którym widoczne są mechanizmy manipulacji wobec ofiary.

Następnie uczniowie tworzą listę bezpieczeństwa — listę pomysłów wynikających z odpowiedzi na pytanie: „O czym zapomniała Paulina — co mogła jeszcze zrobić przed wyjazdem i w trakcie podróży?”. Ćwiczenie służy temu, by młodzież, tworząc listę pomysłów i wcielając się symbolicznie w postać Pauliny, mogła nauczyć się tworzenia planu bezpieczeństwa w trudnych, ryzykownych sytuacjach.

Młodzież podczas realizacji tego ćwiczenia uznawała, że Paulina przed wyjazdem zapomniała m.in. o:

- 1) dokładnym sprawdzeniu, kim naprawdę jest Wojtek,
- 2) sprawdzeniu kontaktu do ambasady Polski,
- 3) wzięciu kserokopii swojego paszportu do kieszeni,
- 4) zostawieniu informacji bliskim (np. w postaci listu) dokąd wyjeżdża, z kim itp.

Według młodzieży Paulina w trakcie podróży mogła jeszcze:

- wymyślić powód uzasadniający potrzebę zatrzymania się (np. potrzeba pójścia do wc) i uciec,
- spowodować wypadek skręcając gwałtownie kierownicą,

- zostawić ślad w wc, że jest uprowadzona,
- wzywać pomocy u każdego napotkanego człowieka,
- wysiąść z auta pod jakimkolwiek pozorem i w każdym momencie.

Żebractwo dzieci

Przybliżając tematowi żebractwa dzieci realizator posługuje się ćwiczeniem, w którym młodzież za pomocą pytań tworzy historię życia dziecka żebrzącego na ulicy. W pytaniach do historii przekazano treści przeciwstawne schematom poznawczym, którymi często posługujemy się oceniając osoby żebrzące. Uczestnicy programu mają za zdanie ustalić: skąd dziecko wzięło się na ulicy, gdzie jest jego dom, gdzie są jego rodzice, czemu musi żebrac, dlaczego nie chodzi do szkoły, kto ustala, ile czasu będzie żebrało, co się dzieje, gdy nikt mu nie da pieniędzy, jak się czuje, jak reaguje na

Ważne, by podczas realizacji programu młodzież podała jak najwięcej nawet dziwnych pomysłów na ochronę siebie. Dzięki temu upewni się, że w sytuacji zagrożenia bezpieczeństwa każde rozwiązanie ochronne jest bardzo cenne.

zachowanie, reakcję przechodniów lub interwencję policji.

Kierujemy uwagę młodzieży na te fakty (nie na osobę ofiary), które spowodowały, że znalazła się w takiej sytuacji. Pytania do układanej przez młodzież historii dziecka wskazują też na istnienie osoby krzywdzącej, wykorzystującej dziecko — przenoszą odpowiedzialność z samego dziecka. Zwracamy też uwagę na istnienie osób, które sprzedają lub kupują dzieci, np. Wojtka z historii Pauliny. Przypominając historię Pauliny oraz żebrzącego dziecka, podkreślamy, że dzieci i młodzież są w ten sposób krzywdzone.

Relacja ofiary ze sprawcą

Prowadzący pokazuje uczniom listę zachowań, które mogą wskazywać na to, że dana osoba zamierza wykorzystać dziecko. Pyta grupę, na ile różne zachowania wobec dziecka mogą jednoznacznie wskazywać na złe intencje sprawcy. Wymienia m.in.: straszenie, wyłudzenie zdjęć, obiecywanie, kupowanie prezentów, szantażowanie, manipulowanie, obwinianie, prośba o dyskrecję i utrzymanie tego kontaktu w tajemnicy, propozycja wyjazdu zagranicznego, zabieranie paszportu, dowodu, telefonu komórkowego, obiecywanie pracy.

Prowadzący podkreśla, że prawie wszystkie wymienione zachowania mogą być niebezpieczne. Wszystko zależy od tego, jakie intencje ma osoba zachowująca się w ten sposób. Realizator zwraca uwagę na wartość refleksji nad intencją czyichś zachowań, na wartość rozmawiania z przyjaciółmi na temat nowo poznanych osób lub zaskakujących, lukratywnych propozycji spędzenia czasu składane przez różne osoby w ich środowisku.

Realizator zaznajał też młodzież z ważnymi numerami telefonów zaufania.

***

W scenariuszu wykorzystano wiele metod aktywizujących uczniów: burza mózgów, praca w grupach, praca w parach, mini-sonda, tworzenie opowiadań.

Należy zwrócić uwagę na to, by podczas spotkania z młodzieżą realizator przekazał najważniejsze treści edukacyjne dotyczące zjawiska handlu dziećmi. Powinien także

wyjaśnić, jak rozumieć przyczyny, dla których dochodzi do handlu dziećmi — by młodzież potrafiła prawidłowo, a nie stereotypowo, rozumieć to zjawisko. Realizator dba także o to, by w zjawisku komercyjnego wykorzystywania dzieci młodzież umiała zobaczyć osoby pokrzywdzone i by właściwie reagowała na krzywdzenie dzieci, gdyż tym właśnie jest handel dziećmi. Prowadzący uczy, jak młodzież powinna reagować, gdy znajdzie się w podobnej sytuacji, a szczególnie uczulać na fakt, że zawsze — niezależnie od momentu zagrożenia — trzeba dbać o siebie i prosić o pomoc. Prowadzący uczula uczniów na ryzykowne relacje z ludźmi, jak i informuje, których dorosłych poprosić o pomoc psychologiczną lub wsparcie.

Bardzo ważne jest, by pedagog podczas zajęć nie sugerował **wprost**, że któryś z uczniów może być zagrożony handlem — dotyczy to zwłaszcza dzieci z ubogich, dysfunkcyjnych rodzin. Tworząc scenariusz, użyto postaci, z którymi młodzi ludzie mogą się identyfikować i w ten sposób uczyć się, jak radzić sobie w ryzykownych sytuacjach. Ten zabieg jest często używany w programach profilaktycznych — młodzież przeżywa przedstawione historie jako podobne do swoich i tym samym dowiaduje się, jak postępować w trudnych sytuacjach i jak ich unikać. Bardzo ważne jest zadbanie o komfort luźnych wypowiedzi uczniów — powinni czuć, że każda z ich opinii jest ważna.

O handlu dziećmi wiemy ciągle bardzo mało. Być może dlatego, że osoby, które się

zajmują się tym procederem biorą udział w przestępczości zorganizowanej. W wielu sytuacjach służby interwencyjne nie potrafią zidentyfikować dzieci-ofiar handlu. Ściganie tego przestępstwa jest trudne i w związku z tym utrudniony jest również kontakt z ofiarami. Grupy rówieśnicze, podobnie jak społeczność, w której żyją osoby z grupy ryzyka, mogą jako pierwsze rozpoznać zagrożenie i uruchomić działania ochronne. Młodzież może także informować realizatorów programu o podejrzanych sytuacjach lub o osobach zagrożonych takim przestępstwem. Dlatego tak ważne jest, by przekazać młodzieży, że my, pedagodzy, psycholodzy, edukatorzy, jako osoby dorosłe **chcemy wiedzieć** więcej o zagrożeniach, które rozpoznają i o tym z nimi rozmawiać.

Polecamy również odwiedzanie strony internetowej: www.fdn.pl, przeznaczonej dla profesjonalistów, pracujących z dziećmi i na rzecz dzieci.

Scenariusz zajęć został opracowany we współpracy Fundacji Dzieci Niczyje z Ministerstwem Spraw Wewnętrznych i Administracji — w ramach realizacji zadania Krajowego Planu Działań przeciwko Handlowi Ludźmi na lata 2009–2010, wydany ze środków projektu Mario. Do realizacji programu przygotowano grupy pedagogów szkolnych szkół ponadpodstawowych w wielu województwach w ramach współpracy z Ministerstwem Edukacji Narodowej.

The article discusses an initiative entitled “Why?” — a prophylactic program developed with an aim of educating children in order to prevent their commercial exploitation. The program is intended for school counselors and should be implemented in secondary schools. It discusses major issues associated with child trafficking, provides adolescents with appropriate knowledge about risk factors for becoming a trafficking victim and teaches them how to properly react in difficult situations.

O AUTORZE

KATARZYNA FENIK — psychoterapeuta, pedagog specjalny, pracownik Fundacji Dzieci Niczyje oraz wieloletni współpracownik organizacji zajmujących się pomocą ofiarom przemocy, m.in. Ogólnopolskiego Pogotowia dla Ofiar Przemocy w Rodzinie „Niebieska Linia”. Katarzyna Fenik jest także autorką programów profilaktycznych dla dzieci i młodzieży w zakresie przeciwdziałania przemocy, profilaktyki uzależnień, bezpieczeństwa dzieci w Internecie oraz współautorką kampanii na temat handlu dziećmi: „Dzieci nie są na sprzedaż”. Prowadzi szkolenia w zakresie problematyki dziecka krzywdzonego. Ma w swoim dorobku wiele artykułów poświęconych pracy terapeutycznej z dziećmi krzywdzonymi.